

KS. PIOTR HEMPEREK

POWSTANIE I TERYTORIUM OFICJALATU OKRĘGOWEGO W LUBLINIE

Położony w północno-wschodniej części Małopolski, stanowiącej zarazem pogranicze Polski z ziemiami litewskimi i ruskimi, Lublin, początkowo gród, który następnie (1317 r.) uzyskał prawa miejskie, stanowił — przynajmniej od czasu pojawienia się o nim pierwszych wzmianek, tj. od XII w. — główny ośrodek polityczny, społeczno-gospodarczy, a także kościelny na obszarze między środkową Wisłą a Wieprzem¹. Był więc najpierw siedzibą kasztelanów², a od r. 1474 — stolicą województwa lubelskiego, które zostało utworzone z części województwa sandomierskiego³.

Pod względem kościelnym Lublin wraz z całym obszarem późniejszego województwa lubelskiego należał aż do r. 1790 do diecezji krakowskiej. W okresie przedrozbiorowym była to największa terytorialnie diecezja metropolii gnieźnieńskiej⁴ i jedna z największych w Europie, obejmowała ona bowiem w swych granicach terytorium o powierzchni ponad

¹ Czynnikiem, który decydował o znaczeniu i rozwoju Lublina, było jego położenie na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Dzięki temu odgrywał on doniosłą rolę zarówno w dziedzinie obrony ziem polskich przed najazdami ze strony Litwy, Rusi, a nawet Tatarów, jak i wymiany handlowej o zasięgu wykraczającym poza granice Polski (zob. S. Wojciechowski. *Położenie i rozwój przestrzenny miasta*. W: *Dzieje Lublina. Próba syntezy*. T. 1. Lublin 1965 s. 11-17; Z. Sułowski. *Przedlokacyjny Lublin w świetle źródeł pisanych*. Tamże s. 30-35; J. Kłoczowski. *Lublin po nadaniu prawa miejskiego*. Tamże s. 45-55).

² Sułowski (jw. s. 35) uważa, że urząd namiestnika królewskiego, nazwanego później kasztelanem, musiał istnieć w Lublinie od X czy XI w. Pierwsze jednak wzmianki o kasztelanie lubelskim zachowały się dopiero z XIII w.

³ S. Wojciechowski. *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*. W: *Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku*, 3. Warszawa 1966 s. 22.

⁴ Przewyższała ją rozmiarami jedynie utworzona później diecezja wileńska (zob. W. Müller. *Diecezje w okresie potrydenckim*. W: *Kościół w Polsce*. T. 2: *Wiek XVI—XVIII*. Kraków 1970 s. 73-75).

54 tys. km²⁵. Obszar ten do rozbiorów Polski uległ niewielkim tylko zmianom na niekorzyść diecezji krakowskiej⁶.

Zarządzanie tak rozległą diecezją zrodziło potrzebę powołania terenowych organów władzy. Dokonało się to w XII w., kiedy diecezję krakowską podzielono — za wzorem Zachodu — na mniejsze okręgi, zwane archidiakonatami, na czele których stali ustanowieni przez biskupa archidiakoni, posiadający pewien zakres władzy administracyjnej i sądowej. Poza największym okręgiem archidiakona stołecznego, powołanego zapewne nieco wcześniej, zostały wówczas utworzone na północno-wschodnich krańcach diecezji krakowskiej 4 archidiakonaty: sandomierski, zawichojski, lubelski i radomski⁷. W następnych stuleciach instytucje władzy terenowej uległy dalszej rozbudowie. W XIII w. powstały prepozytury w Kielcach i Wiślicy⁸, a w XV w. — archidiakonat sądecki⁹. Później liczba tego typu okręgów w diecezji krakowskiej wzrosła do 12¹⁰.

Archidiakonat lubelski należał do najstarszych nie tylko w diecezji krakowskiej, ale również w skali ogólnopolskiej. Pierwsza wzmianka o archidiakonie lubelskim pojawia się w źródłach z 1198 r.¹¹, a więc pochodzi z tego samego roku, co wiadomość o archidiakonie pomorskim w diecezji włocławskiej¹². Przekazy źródłowe o archidiakonach sandomierskim i zawichojskim pochodzą natomiast z początków XIII w.¹³. Pierwsze wzmianki źródłowe o archidiakonach mają charakter wiadomości przekazanych przypadkowo i świadczą jedynie, że urząd wymienionego w nich archidiakona już wówczas istniał; początków więc archidiakonatu należy się dopatrywać przed datą, z której pochodzi informacja. Fakt, że wzmianki o archidiakonach trzech sąsiednich okręgów: lu-

⁵ T. Ładogórski. *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*. Wrocław 1958 s. 112; W. Müller. *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII—XVIII wieku*. „Roczniki Humanistyczne”. T. 13:1965 z. 2 s. 61; ks. B. Kumor. *Granice metropolii i diecezji polskich (966—1939)*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. T. 18:1969 s. 348.

⁶ Zob. Kumor, jw. s. 349-352.

⁷ P. Szafran. *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*. Lublin 1958 s. 30.

⁸ E. Wiśniowski. *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne*. Warszawa 1965 s. 27-36.

⁹ Ks. B. Kumor. *Archidiakonat sądecki*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. T. 8:1964 s. 283.

¹⁰ Müller. *Diecezja krakowska* s. 78-84.

¹¹ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*. Wyd. F. Piekosiński. T. 2. Kraków 1886 nr 376 s. 18.

¹² Por. T. Silnicki. *Organizacja archidiakonatu w Polsce*. Lwów 1927 s. 46 przyp. 1; Szafran, jw. s. 35.

¹³ Archidiakon sandomierski — r. 1207, zawichojski — r. 1212. Por. Silnicki, jw. s. 46 przyp. 1; Szafran, jw. s. 36 n.

belskiego, zawichojskiego i sandomierskiego, oddziela niewielki stosunkowo odstęp czasu, nasunął T. Silnickiemu przypuszczenie, iż archidiaconaty te powstały równocześnie¹⁴. Ich utworzenie przypada prawdopodobnie — jego zdaniem — na rządy biskupów krakowskich Gedki (1166—1185) lub Pełki (1186—1207)¹⁵. Potwierdzenie przypuszczenia o równoczesnym powstaniu tych trzech archidiaconatów H. Grocholski widzi w tym, że nie wykształciły się one z już istniejących instytucji miejscowych, lecz zostały wprowadzone drogą odgórnego postanowienia¹⁶.

P. Szafran próbę dokładniejszego ustalenia czasu powstania archidiaconatu lubelskiego oparł na analizie źródeł dotyczących sąsiednich archidiaconatów, w szczególności radomskiego. W wyniku tej analizy doszedł on do uzasadnionego przekonania, że ten ostatni archidiaconat powstał przed r. 1171, tj. przed utworzeniem kolegiaty kieleckiej, której dziekan przejął funkcje i uposażenie archidiacona radomskiego. A zatem, jeżeli archidiaconaty: lubelski, zawichojski, sandomierski i radomski utworzono równocześnie, co ze względu na ich bezpośrednie sąsiedztwo i niewielkie czasowo odstępy dzielące wzmianki o ich istnieniu uważane jest za bardzo prawdopodobne, nastąpiło to — zdaniem Szafrana — zapewne przed r. 1171¹⁷.

Tak więc Lublin już w trzecim ćwierćwieczu XII w., a najpóźniej pod koniec tego stulecia, stał się siedzibą archidiacona, który sprawował kontrolę nad życiem religijnym poprzez wizytacje parafii, a przez pewien czas pełnił także funkcje sędziego na powierzonym jego jurysdykcji terytorium¹⁸.

Urząd oficjała okręgowego w Polsce był instytucją znacznie późniejszą od archidiaconatu, początki bowiem oficjالاتów przypadają w zasadzie dopiero na koniec XIV w. i na w. XV. Dokładne jednak ustalenie czasu ich powstania jest niemożliwe, ponieważ nie zachowały się ani dekrety erekcyjne oficjالاتów, ani nominacje pierwszych oficjالاتów. Zagadnienie początków poszczególnych oficjالاتów okręgowych oraz rozwoju tej instytucji w diecezjach polskich zostało przedstawione w artykule poprzednim¹⁹. Obecnie zajmiemy się bliżej początkami oficjالاتu okręgowego w Lublinie oraz zasięgiem terytorialnym władzy oficjالاتu lubelskiego.

¹⁴ Jw. s. 113.

¹⁵ Tamże s. 64.

¹⁶ *Powstanie archidiaconatu zawichojskiego i jego najstarsze kościoły do połowy XIV w.* „Roczniki Humanistyczne”. T. 13:1965 z. 2 s. 152 n.

¹⁷ Szafran, jw. s. 36-49.

¹⁸ Por. Silnicki, jw. s. 150-152.

¹⁹ Zob. ks. P. Hemperek. *Oficjالاتy okręgowe w Polsce*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”. T. 18:1971 z. 5 s. 51-67.

1. POCZĄTKI OFICJALATU LUBELSKIEGO

Pierwszej wiadomości o istnieniu oficjała lubelskiego dostarczyły nam zachowane do naszych czasów jego akta. Najstarsza znana księga oficjalatu lubelskiego, która zaginęła jesienią 1939 r., zawierała akta od r. 1425²⁰. Nie mamy natomiast żadnych bezpośrednich danych ani co do istnienia tego oficjalatu, ani też co do ewentualnych jego akt z okresu wcześniejszego. B. Ulanowski, który przez szereg lat miał w swoim posiadaniu najstarsze księgi konsystorza lubelskiego i zapiski z nich w części, niewielkiej wprawdzie, ogłosił drukiem, był przekonany, że akta oficjała lubelskiego spisywano także przed r. 1425, chociaż nie dochowały się one do naszych czasów ani też nie ma o nich żadnych wzmianek²¹.

Akta konsystorza — zarówno bieżące, jak i dawne — pozostawały pod opieką każdorazowego oficjała, bezpośrednią zaś pieczę nad nimi sprawował jego notariusz, który prowadził księgę czynności na bieżąco oraz wydawał na żądanie osób zainteresowanych odpisy dokumentów, także z ksiąg dawniejszych. Żadnego jednak aktu czy też odpisu z akt konsystorza lubelskiego sprzed r. 1425 nie posiadamy. Wiemy natomiast, że akta konsystorza były na ogół starannie przechowywane i ustępujący oficjał osobiście lub za pośrednictwem notariusza przekazywał je swojemu następcy protokolarnie wobec świadków. W wypadku zaś śmierci oficjała jego następcą przejmował je od notariusza. W księgach oficjalatu lubelskiego zachowały się 3 takie protokoły urzędowego przekazania akt w związku ze zmianą na stanowisku oficjała, mianowicie z lat: 1489, 1496 i 1511. W żadnym jednak z tych protokołów, zatytułowanych „actorum traditio”, nie wyszczególniono, jakie to były akta ani też z jakiego czasu one pochodziły. Wpisywano w nich jedynie ogólne dane co do liczby przekazywanych akt. I tak, w protokole z 1489 r. zaznaczono, że przekazane zostały akta w liczbie 11 (tomów?), znajdujące się w dwu skrzyniach, oraz akta 5 spraw komisarycznych, zleconych przez Stolicę Apostolską, wraz z innymi procesami w trzeciej, małej skrzynce²². Następny protokół — z 1496 r. — podaje również ogólną tylko informację o prze-

²⁰ Tamże s. 57 przyp. 42.

²¹ B. Ulanowski. *Praktyka w sprawach małżeńskich w sądach duchownych diecezji krakowskiej w wieku XV*. Archiwum Komisji Historycznej. T. 5. Kraków 1889 s. 89. Ulanowski wypożyczył w 1884 r. z konsystorza lubelskiego — za poręczeniem Akademii Umiejętności — 7 najstarszych ksiąg oficjalatu lubelskiego i miał je u siebie w Krakowie aż do r. 1909, po czym w r. 1910 zostały sprowadzone do Lublina. Zob. ks. F. Stopniak. *Sprawa odzyskania akt konsystorza lubelskiego z pracowni Akademii Umiejętności w Krakowie*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. T. 6:1963 s. 295-300.

²² Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie (AKL), A 5, k. 216: „[...] acta in numero undecem producta in duabus pullis et in tercia parva commissiones quinque Sedis Apostolice cum ceteris processibus [...] presentata et tradita cum effectu”.

kazaniu akt zawartych w dwu skrzyniach²³. Nieco więcej wiadomości o liczbie przekazanych akt zawiera protokół z 1511 r. Notariusz oddał wówczas 15 poszytów akt oraz 13 poszytów innych dokumentów związanych ze sprawami sądowymi, łącznie z aktami spraw komisarycznych, czyli w sumie 28 poszytów²⁴. Nie można, niestety, ustalić, jaka była objętość owych poszytów ani też w jakim stopniu zachowały się one w księgach konsystorza lubelskiego, oznaczonych obecnie sygnaturami 1-6, oraz częściowo w księgach o sygnaturach 7, 8 i 11, które zawierają akta sprzed 1511 r. Należy wszakże uważać za rzecz pewną, że obecne księgi nie odpowiadają pod względem objętości ówczesnym poszytom, choćby dlatego, iż oprawa tych ksiąg jest pochodzenia późniejszego i niektóre z nich zawierają akta z różnych lat bez zachowania porządku chronologicznego. Prawdopodobnie w początkach XVI w. w konsystorzu znajdowało się znacznie więcej akt, niż posiadamy ich obecnie z tego okresu. Nawet jednak stwierdzenie, iż tak rzeczywiście było, nie stanowiłoby pewnej podstawy do wniosku, że znajdowały się wśród nich również akta sprzed 1425 r., a w konsekwencji, że istniał już przed tą datą oficjalat w Lublinie, ponieważ do czasów współczesnych nie zachowały się również wszystkie akta z lat 1425—1511. Tak więc informacje dotyczące bezpośrednio oficjalu lubelskiego nie zawierają żadnych wskazówek co do jego ewentualnego istnienia przed 1425 r.

Za wcześniejszym utworzeniem oficjalu w Lublinie zdają się wszakże przemawiać pośrednio wiadomości, jakich dostarczają nam inne źródła. Zwróciliśmy już poprzednio uwagę²⁵ na formularz nominacji wikariusza generalnego krakowskiego, pochodzący najpóźniej z 1408 r. Według tego formularza wikariusz generalny otrzymywał upoważnienie do przyjmowania apelacji od wyroków „wszystkich oficjłów, czyli komisarzy”²⁶. Należy stwierdzić, że pomimo użycia słów „a quibuscumque officialibus” formularz nie mógł nimi obejmować oficjła generalnego, gdyż w myśl wyraźnych postanowień prawa od jego wyroków wolno było apelować do metropolity, zakazana była natomiast apelacja do biskupa, a tym samym do jego wikariusza generalnego. Mogło zatem chodzić tu jedynie o oficjłów okręgowych, od wyroku których przysługiwała apelacja do biskupa oraz jego oficjła i wikariusza generalnego. Skoro zaś w formularzu użyto liczby mnogiej, musiało być przynajmniej dwu oficjłów

²³ AKL, A 5, k. 451: „[...] in duabus pullis contenta [...]”.

²⁴ AKL, A 8, k. 92v: „[...] actorum in numero quindecim ac productorum seu libellorum una cum commissionibus in numero tredecim ligaturis data et tradita sunt”.

²⁵ Zob. H e m p e r e k, jw. s. 58.

²⁶ B. U l a n o w s k i. *Formulae ad ius canonicum spectantes ex actis Petri Wysz episcopi Cracoviensis (1392—1412) maxima parte depromptae*. Archiwum Komisji Prawniczej. T. 5. Kraków 1897 s. 317 n.

okręgowych. Wiadomo, że istniał już wówczas urząd oficjała w Sandomierzu. Poza tym można brać pod uwagę przede wszystkim oficjalaty lubelski i radomski. Pierwsza wzmianka o sąsiadującym z lubelskim oficjalcie w Radomiu pochodzi wszakże dopiero z 1441 r.²⁷ Jest więc rzeczą bardzo prawdopodobną, że w czasie, z którego pochodzi cytowany formularz, był już obok oficjała sandomierskiego również oficjał w Lublinie i być może w Radomiu. Przyjęcie takiego wniosku sprawia, że czas utworzenia oficjالاتu lubelskiego należy przesunąć prawie o 20 lat w stosunku do daty pierwszej o nim wiadomości.

Nasuwa się zarazem pytanie, czy powstanie oficjالاتu lubelskiego nie przypada na lata jeszcze wcześniejsze. Pozytywną odpowiedź na nie zdają się uzasadniać informacje dotyczące oficjالاتu sandomierskiego. Sandomierz, położony znacznie bliżej Krakowa niż Lublin, posiadał oficjała już w r. 1398. Od tego przynajmniej roku były bowiem prowadzone akta konsystorza sandomierskiego. Wprawdzie księgi zawierające akta tego konsystorza do r. 1522 później zaginęły, ale zachowała się o nich wiadomość w aktach z 1556 r. w związku z żądaniem, jakie postawił ówczesny oficjał wykonawcom testamentu swojego poprzednika na urzędzie. Domagał się on od nich zwrotu 24 ksiąg oficjالاتów sandomierskich, w tym również najstarszej z lat 1398—1416²⁸. Pozostał również dokładny spis ksiąg tego oficjالاتu od 1398 r.²⁹ Ks. P. Bober, który odnalazł wiadomość o istnieniu akt oficjالاتu sandomierskiego od r. 1398, wysunął przypuszczenie, że utworzenie tego oficjالاتu nastąpiło nieco wcześniej, mianowicie w latach 1394—1397, na które przypada okres ożywionej działalności bpa P. Wysza³⁰.

Oficjalaty lubelski i radomski obejmowały tereny położone na północ od oficjالاتu sandomierskiego, a zatem jeszcze bardziej oddalone od Krakowa niż Sandomierz i równocześnie pozostające w znacznej odległości od Sandomierza. Powołanie oficjالاتu okręgowego jedynie w Sandomierzu nie ułatwiłoby zbyt dostępu do sądu kościelnego mieszkańcom archidiaconatów lubelskiego i radomskiego, a przecież jedną z przyczyn tworzenia oficjالاتów okręgowych była dążność do zapewnienia łatwiejszych warunków uzyskania wymiaru sprawiedliwości osobom, które jej szukały w sądach kościelnych³¹. Te względy nasuwają uzasadnione przypuszczenie, że oficjالات lubelski, a prawdopodobnie również radomski powstały

²⁷ Zob. H e m p e r e k, jw. s. 58 przyp. 43.

²⁸ Ks. P. B o b e r. *Najstarsze księgi oficjالاتu sandomierskiego*. „Polonia Sacra”. R. 4:1951 s. 155.

²⁹ Ks. W. W ó j c i k. *Instygator w oficjalicie okręgowym w Sandomierzu*. „Prawo Kanoniczne”. R. 2:1959 nr 1-2 s. 340 przyp. 38.

³⁰ Jw. s. 157 n.

³¹ Zob. H e m p e r e k, jw. s. 66.

nie później niż sandomierski, a więc przed r. 1398. Być może, zostały one ustanowione równocześnie.

Warto zaznaczyć, że istnieje źródło, które może wskazywać, iż pierwsze oficjالات okręgowe w diecezji krakowskiej powstały znacznie wcześniej. Jest nim statut kapituły krakowskiej wydany w 1328 r. przez bpa Jana Grota, mocą którego prałaci i kanonicy katedralni krakowscy zostali wyjęci spod jurysdykcji niższych od biskupa sędziów, w tym także oficjالات³². Użyty w nim w liczbie mnogiej termin „officiales” oznacza niewątpliwie sędziów. Wobec braku aż do r. 1398 jakiegokolwiek wiadomości o innych oficjالاتach poza generalnym krakowskim trudno byłoby z tej wzmianki wnosić, że był już wówczas w diecezji krakowskiej jakiś oficjal okręgowy. Być może, używając liczby mnogiej biskup chciał w ten sposób podkreślić, że jego postanowienie odnosi się także do oficjالات generalnych, którzy zostaną powołani później. Chociaż nie można całkowicie wykluczyć ewentualności istnienia już w 1328 r. niektórych oficjالات okręgowych na terenie diecezji krakowskiej, skoro w Gdańsku, w diecezji włocławskiej, był oficjal okręgowy już przy końcu XIII w., zbyt mało mamy danych, aby to przypuszczenie uczynić bardziej prawdopodobnym. Należy więc pozostać przy znacznie pewniejszej hipotezie, że początki oficjالات okręgowych w diecezji krakowskiej, w tym także lubelskiego, przypadają na koniec XIV w.

2. PIERWOTNY OKRĘG OFICJALA LUBELSKIEGO

Oficjaltowie lubelscy, będąc oficjaltami okręgowymi albo foralnymi, posiadali jurysdykcję ograniczoną terytorialnie do pewnej części diecezji krakowskiej. Powstaje pytanie, jakie terytorium podlegało władzy oficjaltów okręgowych w Lublinie oraz czy obszar ten pozostawał nie zmieniony, czy też zachodziły w ciągu wieków przesunięcia jego granic.

Dokładne przedstawienie granic okręgu jurysdykcyjnego oficjaltów lubelskich, zwłaszcza gdy chodzi o okres początkowy, nasuwa pewne trudności, ponieważ źródła nie dostarczają szczegółowych informacji o zasięgu terytorialnym władzy tych oficjaltów. Dokumenty nominacyjne, które zachowały się zresztą dopiero począwszy od XVI w., określają obszar podlegający jurysdykcji oficjaltów lubelskich w sposób dość ogólnikowy. Okręg ten jest w nich nazywany: *districtus*, *provincia*, *provincia seu districtus*,

³² „[...] ab omni iurisdictione capitulorum, decanorum, prepositorum, archidiaconorum, officialium et iudicum nostrorum quorumcumque generalium et specialium perpetuo sint exempti [...]” (*Statuta capituli ecclesiae cathedralis Cracoviensis a. 1328—1478*. Wyd. U. Heyzmann. *Starodawne prawa polskiego pomniki*. T. 4. Kraków 1875 s. 124).

territorium, officialatus, a jedyne jego bliższe określenie stanowi dodawany do tych terminów przymiotnik Lublinensis czy Lublinense³³. Należy zaznaczyć, że słowa districtus i officialatus były używane zarówno na oznaczenie oficjalatu w ogóle³⁴, jak też konkretnego oficjalatu okręgowego, który określano przez dodanie nazwy danego okręgu³⁵.

Terminy districtus i provincia miały w źródłach różne znaczenia. Oznaczały one m. in. także jednostki administracji państwowej, jak powiat czy ziemia³⁶. Jednakże okręg oficjała lubelskiego określany jako districtus Lublinensis nie może być uważany za równoznaczny z obszarem powiatu lubelskiego, który nazywano tymi samymi słowami, ponieważ oficjał lubelski sprawował jurysdykcję także nad szeregiem parafii położonych na lewym brzegu Wisły i należących do powiatu radomskiego.

Również określenie „officialatus Lublinensis”, oznaczające zarówno urząd, jak i okręg jurysdykcyjny oficjała, nie wskazuje wyraźnie na zasięg terytorialny jego władzy. Wykazy bowiem parafii, jakie z czasów istnienia oficjalatu zawierają *Liber beneficiorum* Długosza, *Libri retentionum beneficiorum* oraz późniejsze statuty synodalne Szyszkowskiego z 1621 i Łubieńskiego z 1711 r., uwiadcniają jedynie ich przynależność do jednostek administracyjnych: archidiakonatu, prepozytury i ewentualnie dekanatu. Podobnie wizytacje parafii przeprowadzane w ramach archidiakonatów i dekanatów przeważnie nie wymieniają okręgów sądowych, do których te parafie należały. Dopiero w aktach wizytacyjnych z końca XVII i z XVIII w. zaczęto zaznaczać przy dekanatach lub nawet przy poszczególnych parafiach ich przynależność do oficjalatu³⁷. Tak więc do-

³³ AKL, A 15, k. 39; A 18, k. 1, 47, 111; A 20, k. 1v., 160-161; A 22, k. 12; A 23, k. 1-2; 262-263; A 24, k. 1-2; A 59, k. 19v.

³⁴ *Constitutiones synodi dioeceseanae Cracoviensis, celebratae anno Domini MDCI. Epistola pastoralis*. Cracoviae 1601 s. 32, 49.

³⁵ Zob. Wójcik, jw. s. 340 przyp. 37; tenże. *Organizacja i działalność oficjalatu okręgowego w Kielcach w latach 1551—1635*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”. T. 10:1963 z. 3 s. 31.

³⁶ Takie znaczenie miały np. w rejestrach poborowych nazwy: districtus Lublinensis, districtus Radomiensis, districtus Urzędowiensis, districtus Lucoviensis, districtus terrae Lucoviensis (A. Pawiński. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*. T. 3. Źródła dziejowe. T. 14. Warszawa 1886 s. 297, 347, 377, 390. Por. także S. Litak. *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskim do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*. „Roczniki Humanistyczne”. T. 12:1964 z. 2 s. 24).

³⁷ Przynależność dekanatu urzędowskiego w archidiakonacie zawichojskim do oficjalatu sandomierskiego podano w aktach wizytacji z 1698 r. (Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie (AKMK), *Acta visitationis*, t. 57) i z 1748 (Archiwum Metropolitalne w Krakowie (AMK), *Acta visitationis*, t. 45), dekanatu zwoleńskiego i stężyckiego do oficjalatu radomskiego w aktach wizytacji z 1711 r. (AMK, *Acta visit.*, t. 17), 1736 (AMK, *Acta visit.*, t. 24) i 1748 (AMK, *Acta visit.*, t. 44), dekanatu łukowskiego do oficjalatu łukowskiego w aktach wizytacji z 1715 r.

kładne dane o terytorium oficjalu lubelskiego posiadamy dopiero z połowy XVIII w. Z okresu wcześniejszego, ściśle z XVI i XVII w., mamy tylko pojedyncze wzmianki o przynależności niektórych parafii do oficjalu. Zachowały się również z tego czasu dokumenty, mocą których biskupi wprowadzili — niewielkie zresztą — zmiany granic oficjalu lubelskiego. Nie posiadamy natomiast bezpośrednich danych o zasięgu terytorialnym władzy oficjalu lubelskich z XV w.

Istnieje pogląd, że w początkowym okresie oficjaly odpowiadały co do obszaru archidiakonatom, za czym zdaje się przemawiać fakt, iż oficjaly ustanawiano przeważnie w tych miejscowościach, w których mieli siedziby archidiaconi. W odniesieniu do wielu oficjalu przypuszczeniu temu odpowiadała zapewne rzeczywista zgodność ich obszaru z terenem archidiakonatów, ale zachodziły też dość liczne wyjątki od tej zasady. W niektórych bowiem archidiakonatach utworzono dwa lub nawet trzy oficjaly, na terenie zaś innych nie było w ogóle siedziby oficjalu okręgowego³⁸. Do tych ostatnich należał archidiakoniat zawichojski, położony pomiędzy archidiakonatem sandomierskim od południa a lubelskim od północy. W takich wypadkach obszar archidiakonatu nie mógł oczywiście pokrywać się z terenem oficjalu, a znajomość granic pierwszego nie daje wystarczającej podstawy do ustalenia terytorialnego zasięgu władzy oficjalu.

Informacji o terytorium oficjalu należy wówczas szukać w sądowych aktach oficjalu, w których z reguły podawano miejsca zamieszkania stron procesowych. W myśl bowiem zasad prawa kanonicznego sądem właściwym do przyjęcia skargi i prowadzenia procesu był sąd miejsca zamieszkania osoby, przeciw której wniesiono skargę, o ile oczywiście sam przedmiot sporu mieścił się w granicach kompetencji sędziego. O właściwości sądu decydowało zawsze miejsce zamieszkania strony pozwanej, obowiązywała bowiem zasada: actor sequitur forum rei. Sędziowie kościelni, a więc i oficjale okręgowi, mogli pozywać przed swój trybunał osoby, które mieszkaly na terenie podległym ich jurysdykcji, nawet wtedy, gdy równocześnie istniały inne tytuły określające właściwość sądu, jak: miejsce położenia rzeczy spornej (forum rei sitae), miejsce zawarcia umowy (forum contractus) lub miejsce popełnienia przestępstwa (forum

(AMK, *Acta visit.*, t. 18) i 1748 (AMK, *Acta visit.*, t. 41) i wreszcie dekanatów: parczewskiego, chodelskiego, kazimierskiego i soleckiego do oficjalu Lubelskiego w aktach wizytacji z 1748 r. (AMK, *Acta visit.*, t. 43; AKL, A 103). Przynależność do oficjalu jest również wykazana w tabelach parafii, sporządzonych w związku z wizytacją diecezji krakowskiej w latach 1747—1749 (zob. S. Litak. *Struktura i funkcje parafii w Polsce*. W: *Kościół w Polsce*. T. 2 s. 272-275). Zestawienie danych dotyczących oficjalu diecezji krakowskiej w oparciu o materiały zawarte w tych tabelach dokonał Müller (*Diecezje* s. 91).

³⁸ Zob. Hemperek, jw. s. 65 n.

criminis). Jeżeli jakaś sprawa podlegała jurysdykcji sędziego z innego tytułu niż miejsce zamieszkania, mógł on oczywiście pozwać przed swój trybunał także osoby zamieszkujące poza jego okręgiem jurysdykcyjnym, ale sąd miejsca zamieszkania pozwanego uchodził za sąd naturalny i zwyczajny, do którego można było zawsze wnieść skargę³⁹.

Opierając się na przedstawionych tu zasadach właściwości sądu z tytułu miejsca zamieszkania strony pozwanej, bp W. Wójcik stwierdził na podstawie akt sądowych oficjała sandomierskiego, że władza tego oficjała obejmowała terytorium dwu archidiakonatów — sandomierskiego i zawichojskiego⁴⁰, który łączył się północną granicą z archidiakonatem lubelskim. W ten sam sposób wykazał, że oficjał radomski posiadał jurysdykcję w archidiakonacie radomskim, nazywanym w późniejszym okresie dziekaną kielecką albo radomską, która obejmowała teren utworzonych w XVI w. dekanatów: radomskiego, stężyckiego i łukowskiego⁴¹, a zatem część diecezji krakowskiej, położoną na zachód i północ od archidiakonatu lubelskiego. Wynikałoby z tego, że oficjalia lubelski pokrywał się granicami z archidiakonatem lubelskim. Należy wszakże zaznaczyć, że akta sądowe sąsiadujących z lubelskim oficjaliałatów pochodzą z późniejszego czasu. Akta oficjała sandomierskiego zachowały się z lat 1522—1763, a oficjaliałatu radomskiego z lat 1531—1546. Stąd też i zaczerpnięte z nich dane o zasięgu terytorialnym tych oficjaliałatów przedstawiają pełną wartość tylko dla okresu, z którego te akta pochodzą.

Powstaje pytanie, czy granice między oficjaliałatami lubelskim a sandomierskim oraz lubelskim a radomskim przebiegały tak samo w XV w., jak w okresie późniejszym, albo mówiąc inaczej, czy jurysdykcja oficjała lubelskiego była ograniczona od początku jedynie do terytorium archidiakonatu lubelskiego.

Według źródeł pochodzących z XIV w.⁴² archidiakonowi lubelskiemu

³⁹ Szerzej omawia to zagadnienie ks. I. Subera (*Właściwość sądu z tytułu miejsca zamieszkania*. „Prawo Kanoniczne”. R. 10:1967 nr 3-4 s. 132-140).

⁴⁰ *Instygator* s. 340 przyp. 37; tenże. *Uprawnienia oficjaliałatów okręgowych w Sandomierzu w sprawach małżeńskich*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”. T. 8:1963 z. 4 s. 77; tenże. *Organizacja i działalność okręgowego oficjaliałatu sandomierskiego w latach 1682—1685*. Tamże. T. 3:1956 z. 1 s. 258.

⁴¹ *Organizacja okręgowego oficjaliałatu radomskiego w latach 1531—1546*. Tamże. T. 5:1958 z. 3 s. 106.

⁴² Są nimi wykazy parafii wpłacających świętopietrze i dziesięcinę papieską, sporządzane w ramach archidiakonatów — archidiakonatu lubelski: A. Theiner. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum illustrantia*. T. 1. Romae 1860 s. 261 n., 279; J. Ptaśnik. *Acta Camerae Apostolicae*. Monumenta Poloniae Vaticana. T. 1. Cracoviae 1913 s. 171-173, 246-248, 309, 377, 389; T. 2. Cracoviae 1914 s. 207, 218, 228; archidiakonatu zawichojski: Theiner, jw. s. 255 n.; Ptaśnik, jw. t. 1 s. 158-160, 233-236, 312 n.; t. 2 s. 179-181, 184, 190; archidiakonatu radomski: tamże t. 1 s. 171, 246, 314, 376, 389; t. 2 s. 184, 190.

podlegało terytorium między Wisłą a Wieprzem, z głównym ośrodkiem w Lublinie, oraz znacznie mniejszy obszar ziemi na lewym brzegu Wisły. Północną granicę na wschód od Wisły stanowiły Wieprz i Tyśmienica, oddzielające archidiaconat lubelski od radomskiego. Od północnego wschodu i od wschodu archidiaconat lubelski obejmował częściowo teren znajdujący się poza tymi rzekami, a granicą archidiaconatu była granica diecezji krakowskiej. Na południu archidiaconat lubelski graniczył na całej długości z archidiaconatem zawichojskim. Po stronie archidiaconatu lubelskiego znajdowały się na tym odcinku granicy parafie: Krzczonów, Bychawa, Kielczewice, Wilkołaz, Ratoszyn, Chodel i Opole, od strony zaś archidiaconatu zawichojskiego parafiami granicznymi były: Wysokie, Targowisko, Batorz, Stróża (później Kraśnik), Urzędów, Dzierzkowice, Rybitwy i Piotrawin. Na lewym brzegu Wisły linię graniczną z archidiaconatem zawichojskim od południa i z archidiaconatem radomskim od zachodu wyznaczały granice parafii: Solec, Sienno, Krępa, Wielgie, Ciepeliów, Zwoleń i Oleksów, które należały do archidiaconatu lubelskiego⁴³.

Terytorium archidiaconatu lubelskiego w granicach z XIV w. liczyło ok. 7 500 km²⁴⁴. Na obszarze tym w połowie w. XV było już ok. 50 parafii, w późniejszym zaś czasie do końca XVIII w. utworzono jeszcze dalszych kilkanaście parafii⁴⁵.

W XV w. archidiaconat lubelski obejmował najprawdopodobniej taki sam obszar, jak w stuleciu poprzednim. Długosz⁴⁶ zaliczył wprawdzie do archidiaconatu lubelskiego ziemię stężyczką i łukowską, ale z innych przekazów źródłowych wynika, że w XV i w 1. poł. XVI w. należały one nadal do okręgu dziekana radomskiego⁴⁷.

⁴³ Zob. Szafran, jw. s. 8, 52 i mapy; Grocholski, *Powstanie archidiaconatu* s. 154 n.; Kumor, *Granice* s. 347.

⁴⁴ Szafran (jw. s. 140) podaje 7 646 km², Ładogórski (jw. s. 126, 205) — 6 285 km². Według obliczeń Wojciechowskiego (*Województwo lubelskie* s. 26) sam powiat lubelski liczył 6 666 km², ale jego terytorium obejmowało także część archidiaconatu zawichojskiego, nie należały zaś do niego parafie archidiaconatu lubelskiego znajdujące się na lewym brzegu Wisły.

⁴⁵ Zob. Szafran, jw. s. 89 n.

⁴⁶ *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. T. 2. Opera omnia. Ed. A. Przeździecki. T. 8. Cracoviae 1864 s. 557, 567. Za Długoszem powtórzył ten pogląd Szafran (jw. s. 42).

⁴⁷ Zob. *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*). Wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa. Wrocław 1968 s. 412-426. Por. także S. Litak, *Sieć parafialna archidiaconatu radomskiego w okresie przedrozbiorowym*. „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego KUL”. Nr 9:1959 s. 102 n.; tenże. *Formowanie sieci* s. 25 n.

Warto zaznaczyć, że Długosz nie bardzo wiedział, jak przebiegała granica mię-

Niewątpliwie w XV w. oficjał okręgowy w Lublinie posiadał jurysdykcję na całym obszarze archidiaconatu lubelskiego. Świadczy o tym przyjmowanie przez niego skarg sądowych i prowadzenie spraw także przeciw osobom zamieszkującym na terenie parafii, które znajdowały się na krańcach archidiaconatu, jak: Wielgie⁴⁸, Ciepeliów⁴⁹, Krępa⁵⁰, Oleksów⁵¹ i Zwolen⁵². Oczywiście, najwięcej spraw do oficjała wnoszono z Lublina i jego bliższych okolic. Warto tu również nadmienić, że w początkowym okresie oficjałami w Lublinie zostawali przeważnie archidiaconi lubelscy.

Istnieją ponadto poważne przesłanki, z których zdaje się wynikać, że władza oficjałów lubelskich miała w XV w. szerszy zasięg terytorialny niż obszar archidiaconatu lubelskiego, że mianowicie posiadali oni wówczas jurysdykcję również w części archidiaconatów zawichojskiego i radoskiego. Odnosi się to przede wszystkim do znacznej części archidiaconatu zawichojskiego, położonej na prawym brzegu Wisły, który to obszar stanowił później dekanat urzędowski. W aktach sądowych konsystorza lubelskiego mamy liczne dowody, że oficjałowie lubelscy rzeczywiście sprawowali jurysdykcję w stosunku do mieszkańców tej części archidiaconatu zawichojskiego, pozywali bowiem przed swój sąd osoby z terenu niemal wszystkich parafii tego obszaru. Prowadzili oni sprawy, w których strona pozwana, a często obie strony procesowe mieszkały na terenie parafii: Wysokie⁵³, Targowisko⁵⁴, Goraj⁵⁵, Batorz⁵⁶, Biała⁵⁷, Słupie⁵⁸, Potok⁵⁹, Zdziechowice⁶⁰, Kraśnik⁶¹, Popkowice⁶²,

dzy archidiaconatem lubelskim a zawichojskim, o czym świadczy wymienienie przez niego parafii: Batorz, Goraj, Potok, Rybitwy, Piotrawin — należących do archidiaconatu zawichojskiego — i w archidiaconacie zawichojskim (*Liber beneficiorum*, t. 2 s. 501, 503, 511), i następnie w archidiaconacie lubelskim (tamże s. 556, 561, 575). Być może, przynależność niektórych parafii do jednego czy drugiego archidiaconatu budziła wtedy jakieś wątpliwości; może ewentualnie przemawiać za tym np. późniejsza przynależność Piotrawina do archidiaconatu lubelskiego.

⁴⁸ AKL, A 2, k. 179.

⁴⁹ AKL, A 2, k. 123v, 159v.

⁵⁰ AKL, A 6, k. 213v.

⁵¹ AKL, A 2, k. 127v, 320; A 3, k. 34; A 4, k. 56v, 91v.

⁵² AKL, A 2, k. 347, 352.

⁵³ AKL, A 2, k. 20v, 58, 343v; A 3, k. 85, 97.

⁵⁴ AKL, A 2, k. 56; A 4, k. 198v.

⁵⁵ AKL, A 2, k. 74, 102v, 350; A 3, k. 68v; A 6, k. 129 v.

⁵⁶ AKL, A 2, k. 7, 8, 273, 281.

⁵⁷ AKL, A 2, k. 66.

⁵⁸ AKL, A 2, k. 137 bis. W XVII w. parafię przeniesiono do Modliborzyc.

⁵⁹ AKL, A 2, k. 17, 69, 70v, 71, 137, 141, 190, 244v.

⁶⁰ AKL, A 2, k. 176. W 1608 r. parafia została przeniesiona do Zaklikowa.

⁶¹ B. Ulanowski. *O pracach przygotowawczych do historii prawa kano-*

Urzędów⁶³, Dzierzkowice⁶⁴, Gościeradów⁶⁵, Rybitwy⁶⁶, Piotrawin⁶⁷ i Boby⁶⁸.

Czy można zatem przyjąć, że omawiany obszar należał formalnie do oficjalu lubelskiego? Brak akt oficjalu sandomierskiego z tego okresu sprawia, że trudno tę kwestię rozstrzygnąć definitywnie. Niektóre fakty zdają się temu przeczyć, a przynajmniej nasuwają pewne wątpliwości. Zachował się mianowicie ślad sprawowania w początkach XV w. jurysdykcji sądowej na tym obszarze przez oficjalu sandomierskiego. W 1413 r. przysądził on plebanowi w Opolu dziesięcinę z Bobów⁶⁹, należących wówczas — jak się przyjmuje — do archidiaconatu zawichojskiego. W aktach konsystorza lubelskiego odnotowano ponadto kilka wypadków zakwestionowania przez pozwanych z terenu archidiaconatu zawichojskiego kompetencji oficjalu lubelskiego do rozpatrywania wniesionych przeciwko nim skarg. I tak w 1455 r. pozwany pleban z Wysokiego prosił o odesłanie sprawy wniesionej przeciw niemu w Lublinie do sądu sandomierskiego, który on uważał za właściwy⁷⁰. W 1462 r. właściciel Targowiska odmówił odpowiedzi na skargę, motywując swoją odmowę przynależnością do archidiaconatu zawichojskiego⁷¹. Podobnie inny pozwany z Targowiska wysunął w tymże roku zarzut niewłaściwości sądu oficjalu lubelskiego z tego samego powodu⁷². We wszystkich jednak wypadkach oficjal zajął negatywne stanowisko wobec żądań pozwanych, z tym że w dwu

nicznego w Polsce. Kraków 1887 s. 88; AKL, A 2, k. 37, 56v, 62, 89v, 94, 132, 189v, 205v, 249; A 3, k. 69v; A 4, k. 105, 146v, 247.

⁶² AKL, A 2, k. 241; A 4, k. 257v, 259v.; A 6, k. 161, 304v.

⁶³ Ulanowski. *O pracach przygotowawczych* s. 89; AKL, A 2, k. 41v, 68v, 76, 90, 93v, 201v, 243, 269, 273, 307; A 3, k. 23, 88v; A 4, k. 80, 251, 260; A 6, k. 36v, 208, 265, 269.

⁶⁴ AKL, A 2, k. 32v, 194, 221; A 3, k. 20, 92; A 6, k. 242.

⁶⁵ AKL, A 2, k. 33, 36.

⁶⁶ AKL, A 2, k. 218v, 254.

⁶⁷ AKL, A 2, k. 21.

⁶⁸ AKL, A 2, k. 9v, 11v, 44v, 77, 116, 202v; A 6, k. 18v, 21, 79.

Dane dotyczące wszystkich wymienionych wyżej parafii pochodzą — z niewielkimi wyjątkami — z lat 1452—1490. Szereg wzmianek o osobach występujących w konsystorzu lubelskim w okresie wcześniejszym podaje ks. J. Wadowski (*Kościół w Lublinie i diecezja lubelskiej*. Zakład Dokumentacji PAN w Krakowie, rkps nr 2375/I). Nie wiemy jednak, czy występowały one w roli pozwanych przez oficjalu czy też w innym charakterze.

⁶⁹ Wspominają o tym wyroku, notując jego dokładną datę, akta wizytacji parafii Opole z 1781 r. (AKL, A 105, s. 319).

⁷⁰ AKL, A 2, k. 70v-71: „[...] petit se remitti ad proprium forum iurisdictionis sandomiensiensis et iudex remittere recusat”.

⁷¹ AKL, A 2, k. 268: „[...] quod non teneor coram vobis respondere, quia non sum de vestro archidiaconatu sed de archidiaconatu zawichostensi [...]”.

⁷² AKL, A 2, k. 262.

Dnia 26 V 1531 r. bp P. Tomicki przyłączył do oficjalu lubelskiego parafie Kock i Czemierniki, należące wtedy — jak wynika z dokumentu biskupiego — do dziekanii i oficjalu radomskiego⁸². Prawdopodobnie parafie te zostały równocześnie włączone także do archidiakonatu lubelskiego⁸³. Zmiany tej dokonał biskup na prośbę patrona kościołów w Kocku i Czemiernikach, kasztelana chełmskiego Piotra z Dąbrowicy, oraz miejscowej szlachty, a powodem jej była mniejsza odległość tych parafii od siedziby oficjalu w Lublinie niż w Radomiu. Pomimo utworzenia w latach 1531—1546 na terenie ziemi łukowskiej oficjalu okręgowego w Łukowie parafie te pozostały przy oficjalu lubelskim, o czym świadczą akta sądowe oficjalu lubelskich⁸⁴.

W XVI w. nastąpiło również niewielkie przesunięcie granicy archidiakonatu i oficjalu lubelskiego z archidiakonatem zawichojskim. Przynajmniej od początków XVI w. należała do archidiakonatu, a także i oficjalu lubelskiego parafia Boby, utworzona na pograniczu archidiakona-

wego oficjalu radomskiego s. 106). W XVI w. na pewno należała do tego oficjalu parafia Drażgów (AKL, A 15, k. 229v, 299v). Ziemia łukowska podlegała władzy oficjalu radomskiego do czasu utworzenia w latach 1531—1546 odrębnego oficjalu w Łukowie (zob. H e m p e r e k, jw. s. 59).

⁸² AKL, A 8, k. 453v-454v: „Manifestum facimus [...] quia attendendo ecclesias parochiales in Coczeko et Czemierniki in diocesi nostra Cracoviensi et decanatu seu officialatu foraneo Radomiensi consistentes, ab oppido Radom in quo officiales nostri foranei iura reddere et causas iudicarias examinare consueverunt, nimium distare et oppido Lublinensi, in quo etiam officiales nostri foranei similia iura reddere et causas audire soliti sunt, de propinquo adiacere, commoditati presbiterorum et parochianorum predictarum ecclesiarum parochialium in Coczeko et Czemierniki paterne providere [...] volentes, ecclesias parochiales predictas [...] cum earum rectoribus, presbiteris et parrochianis [...] a decanatu et officialatu foraneo Radomiensi et officialibus Radomiensibus pro tempore existentibus, quibus hucusque quo ad legem iurisdictionis subdite erant, dismembrandas, separandas et dividendas ipsasque decanatu et officialatu foraneo Lublinensi et officialibus Lublinensibus pro tempore existentibus quo ad iurisdictionem et omnem obedientiam annectendas, uniendas et incorporandas duximus, prout dismembramus, separamus, dividimus, annectimus, unimus et incorporamus in Dei nomine per presentes”.

⁸³ Dokument mówi o włączeniu ich „decanatu et officialatu foraneo Lublinensi”, ale jednostka administracyjna okręgu lubelskiego znana była pod nazwą archidiakonatu, nie było natomiast — także w późniejszym czasie — dekanatu lubelskiego. W 1529 r. Kock i Czemierniki należały do archidiakonatu radomskiego (*Księga dochodów* s. 421, 424). Wizytacja z 1565-r. wymienia je wśród parafii archidiakonatu lubelskiego, w których kościoły uległy profanacji (AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 512). Późniejsze przekazy wymieniają je zawsze w archidiakonacie lubelskim, przy czym — należy zaznaczyć — nie włączono ich do dekanatu łukowskiego, lecz do utworzonego nieco później dekanatu parczewskiego (AKL, A 96, s. 299 n., 309).

⁸⁴ AKL, A 13, k. 183v, 188; A 33, k. 77v; A 35, k. 44v; A 41, k. 269v; A 42, k. 178v.

tów lubelskiego i zawichojskiego w XV w.⁸⁵. Jej przynależność do archidiakonatu lubelskiego potwierdzają niemal wszystkie przekazy źródłowe od r. 1529⁸⁶. O przynależności Bobów do oficjalu lubelskiego świadczy wyraźnie pismo oficjalu lubelskiego z 1593 r., skierowane do plebanów archidiakonatu i oficjalu lubelskiego, wśród których wymieniony jest także pleban w Bobach⁸⁷, oraz akta sądowe konsystorza lubelskiego z XVI i XVII w.⁸⁸.

Pod koniec XVI w. została przyłączona do archidiakonatu i oficjalu lubelskiego parafia Piotrawin⁸⁹. W r. 1529 i 1592 parafia ta wymieniana w archidiakonacie zawichojskim, w 1593 r. była już w archidiakonacie i oficjalu lubelskim⁹⁰.

Utworzona przed r. 1592 z części parafii Kraśnik w archidiakonacie zawichojskim i parafii Kiełczewice w archidiakonacie lubelskim parafia Zakrzówek, wykazana w r. 1592 wśród parafii archidiakonatu zawichojskiego⁹¹, w 1593 r. należała już do archidiakonatu i oficjalu lubelskiego⁹².

Do archidiakonatu lubelskiego przyłączono także parafię Boiska, która powstała w 1614 r. z części parafii Rybitwy i Dzierzkowice w archidiakonacie zawichojskim oraz z części parafii Kluczkowice w lubelskim⁹³.

⁸⁵ Pierwsza o niej wzmianka pochodzi z 1434 r. (Wadowski, jw. s. 189).

⁸⁶ *Księga dochodów* s. 437. Por. wizytację z 1565 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 327) i 1595 (AKMK, *Acta visit.*, t. 3, Wykaz kościołów). Jedyne w aktach wizytacji z 1592 r. zaliczana jest do archidiakonatu zawichojskiego (AMK, *Acta visit.*, t. 1, k. 43). H. Grocholski (*Sieć parafialna archidiakonatu zawichojskiego do końca XVI wieku*, Lublin 1956 (maszynopis) s. 44, 57 n.) umieszcza ją w archidiakonacie zawichojskim, uwzględnia on jednak przynależność według stanu z XV w. Od 1603 r. wymieniana jest zawsze w dekanacie chodelskim archidiakonatu lubelskiego (AKL, A 96, s. 457).

⁸⁷ Archiwum Kapituły Katedralnej Lubelskiej (AKKL), teka 24, nr 4549. Pismo to zawierało polecenie dokonania odpisu statutów synodalnych J. Radziwiłła z 1593 r.

⁸⁸ AKL, A 12, k. 249v; A 14, k. 38v; A 37, k. 22; A 39, k. 27. To samo wynika z dokumentu prezenty na Boby w 1695 r. — „decanatus chodeliensis, archidiaconatus et officialatus Lublinensis” (AKL, A 43, k. 192v). Ponieważ Boby należały do oficjalu lubelskiego również w XV w., prawdopodobnie parafia ta nigdy nie podlegała oficjalu sandomierskiemu.

⁸⁹ *Księga dochodów* s. 462; AMK, *Acta visit.*, t. 1, k. 46.

⁹⁰ AKKL, teka 24, nr 4549. Jej przynależność do archidiakonatu lubelskiego potwierdza wizytacja z 1595 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 3, k. 95), z 1603 (AKL, A 96, s. 449) i wszystkie następne z wyjątkiem wizytacji z 1637 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 44, s. 96), która umieszcza ją chyba błędnie w archidiakonacie zawichojskim.

⁹¹ AMK, *Acta visit.*, t. 1, k. 32.

⁹² AKKL, teka 24, nr 4549. Podobnie było w latach następnych (zob. AKMK, *Acta visit.*, t. 3, Wykaz kościołów; AKL, A 96, s. 476 i akta wszystkich późniejszych wizytacji).

⁹³ Zob. AKL, A 185, s. 170.

Jej przynależność do archidiaconatu lubelskiego potwierdzają źródła od r. 1617⁹⁴. Prawdopodobnie już w chwili utworzenia parafia Boiska została poddana pod jurysdykcję oficjała lubelskiego, wiadomości jednak o tym mamy dopiero z 2. poł. XVII w.⁹⁵.

W XVI i XVII w. uległa także pewnej zmianie granica między archidiaconatem i oficjalem lubelskim a dziekanią i oficjalem radomskim. Od archidiaconatu i oficjalu lubelskiego odpadła parafia Zwoleń i częściowo przynajmniej parafia Oleksów.

Zwoleń od r. 1529 jest stale wymieniany w dziekani radomskiej⁹⁶. Od r. 1598 był siedzibą dekanatu wchodzącego w skład tejże dziekani⁹⁷. Przynależność parafii Zwoleń do oficjalu radomskiego została uwidoczniła wyraźnie dopiero w r. 1711⁹⁸, ale już od XVII w. nie spotyka się w konsystorzu lubelskim żadnych spraw z terenu tej parafii. Zapewne więc już wtedy pozostawała w zależności od oficjała radomskiego.

Parafia Oleksów w XVI w. należała nadal do archidiaconatu i oficjalu lubelskiego⁹⁹. Przy końcu XVI w. kościół w Oleksowie został zniszczony przez protestantów¹⁰⁰. Od r. 1598 należał już do dekanatu zwoleńskiego w dziekani radomskiej¹⁰¹. Jego związek z oficjalem radomskim zaznaczono w r. 1711¹⁰², jednak w konsystorzu lubelskim nie było spraw z tej parafii także w w. XVII. Po zniszczeniu kościoła w Oleksowie powstała w granicach tej parafii kaplica w Bierdzierzy. Mimo późniejszego włączenia Oleksowa do dziekani radomskiej kaplica ta wraz z okręgiem pozostała w archidiaconacie lubelskim¹⁰³ i podlegała zapewne jurysdykcji oficjała lubelskiego.

⁹⁴ AMK, *Acta visit.*, t. 6, k. 51. Jedynie wizytacja z 1637 r. umieszcza ją w archidiaconacie zawichojskim (AKMK, *Acta visit.*, t. 44, s. 96). Późniejsze jednak wykazy wymieniają ją zawsze w archidiaconacie lubelskim (zob. np. AKL, A 99, k. 141; *Synodus dioecesis ab [...] Casimiro a Lubna Lubiencki [...] celebrata Cracoviae [...] anno Domini 1711*. Cracoviae b. r. s. 15).

⁹⁵ AKL, A 28, k. 70; A 34, k. 61; A 38, k. 54v; A 39, k. 12v.

⁹⁶ *Księga dochodów* s. 411; AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 487.

⁹⁷ Zob. AKMK, *Acta visit.*, t. 65, k. 292v i inne wykazy z XVII i XVIII w.

⁹⁸ AMK, *Acta visit.*, t. 17, k. 202, 273.

⁹⁹ *Księga dochodów* s. 441; AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 316 n.; AKL, A 14, k. 66.

¹⁰⁰ Wizytacja z 1595 r. wymienia go w archidiaconacie lubelskim (AKMK, *Acta visit.*, t. 3, Wykaz kościołów sprofanowanych).

¹⁰¹ AKMK, *Acta visit.*, t. 65, k. 292; *Reformationes generales ad clerum et populum dioecesis Cracoviensis pertinentes*. Ab [...] Martino Szyszkowski [...] Anno 1621. Cracoviae b. r. s. 35 i inne wykazy.

¹⁰² AMK, *Acta visit.*, t. 17, k. 305.

¹⁰³ AKL, A 96, s. 677; *Reformationes generales* s. 38. Należy nadmienić, że wizytacja z 1598 r. zaliczała Bierdzierz, a ponadto Regów i Jaroszyn do dekanatu zwoleńskiego (AKMK, *Acta visit.*, t. 65, k. 299 n.). Wszystkie inne wykazy wymieniają wszakże te parafie w archidiaconacie lubelskim (zob. np. AKL, A 96, s. 673, 685). W czasie wizytacji kaplicy w Bierdzierzy w 1650 r. pleban Oleksowa oświad-

Po r. 1570, prawdopodobnie w latach 1593—1595¹⁰⁴, został wcielony do archidiakonatu lubelskiego dekanat łukowski, który przedtem należał do dziekanii radomskiej. Powiększenie archidiakonatu lubelskiego nie spowodowało jednak zmiany granic oficjalu lubelskiego. Dekanat łukowski pozostał bowiem nadal w oficjalu łukowskim, utworzonym, jak wiemy, w latach 1531—1546. Tak więc po r. 1595 granice oficjalu lubelskiego znów nie pokrywały się z granicami archidiakonatu lubelskiego.

Dawny obszar archidiakonatu lubelskiego został podzielony w latach 1595—1603¹⁰⁵ na 4 dekanaty: parczewski, chodelski, kazimierski i solecki. Do oficjalu lubelskiego w XVII i w XVIII w. należał w zasadzie obszar tylko tych 4 dekanatów. Przynależność parafii znajdujących się na tym terenie do oficjalu lubelskiego stwierdzają liczne wzmianki w aktach oficjalu lubelskich¹⁰⁶.

czył, że kaplica ta nie podlega wizytacji archidiekona lubelskiego. Sprzeciwił się także wizytacji kapelan Bierdzierzy „affirmando subiacere iurisdictioni officialis Radomiensis, non vero Lublinensis”. Wizytator odesłał sprawę do rozstrzygnięcia biskupowi (AKL, A 97, k. 137). W późniejszych wizytacjach Bierdzierzy nie spotyka się.

¹⁰⁴ Wizytacja z 1570 r. wymienia parafie dekanatu łukowskiego w dziekanii radomskiej (AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 498-512). Za włączeniem dekanatu łukowskiego dopiero po r. 1593 zdaje się przemawiać to, że pismo oficjalu lubelskiego z tegoż roku skierowane do plebanów „in archidiaconatu lublinensi officialatus nostri” wymienia tylko parafie znajdujące się w starych granicach archidiakonatu lubelskiego, z pominięciem dekanatu łukowskiego (AKKL, teka 24, nr 4549). Po raz pierwszy wymienia dekanat łukowski w archidiakonacie lubelskim wizytacja z 1595 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 3, s. 202-242). Litak (*Formowanie sieci parafialnej* s. 26) podaje jako terminus post quem powiększenia archidiakonatu lubelskiego o dekanat łukowski r. 1565. W rzeczywistości jednak wizytacja dziekanii radomskiej, w której wykazany jest jeszcze dekanat łukowski, została przeprowadzona w 1570 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 1, s. 471. Por. ks. T. Glemma. *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510—1570*. „Nasza Przeszłość”. T. 1:1946 s. 79). Glemma (jw. s. 60), a za nim Szafran (jw. s. 92 n.) twierdzą bezpodstawnie, że przed r. 1565 obszar archidiakonatu lubelskiego został powiększony o dekanaty: radomski, stężycki i zwoleński (por. Litak. *Sieć parafialna* s. 103 n.). Dekanat łukowski utworzono przed r. 1565 (Litak. *Formowanie sieci* s. 26).

¹⁰⁵ Wizytacja z 1595 r. (AKMK, *Acta visit.*, t. 3) nie ma jeszcze podziału na dekanaty, natomiast podział ten jest uwidoczniiony w wizytacji z 1603 r. (AKL, A 96). Szafran (jw. s. 93) niesłusznie podaje za Glemmą (jw. s. 60), że podział na dekanaty nastąpił przed 1565 r. Przed tym rokiem utworzono tylko dekanat łukowski. Podziału dziekanii radomskiej na dekanaty dokonano w latach 1570—1598 (Litak. *Sieć parafialna* s. 104). Archidiakoniat zaś zawichojski został podzielony na dekanaty w latach 1598—1604. Akta wizytacji z r. 1598 (AKMK, *Acta visit.*, t. 12) nie podają jeszcze podziału na dekanaty, natomiast uwzględnia go wizytacja z 1604 r. (AMK, *Acta visit.*, t. 4, k. 78).

¹⁰⁶ Zab. np. AKL, A 25, k. 978; A 42, k. 339; A 43, k. 163 (Ciepielów); A 28, k. 83v; A 33, k. 82 (Sienno); A 42, k. 530v; A 43, k. 159v (Regów). Wymieniono tu

W 1. poł. XVII w. zostały wyjęte spod jurysdykcji oficjała sandomierskiego i przyłączone do oficjalu lubelskiego 4 parafie dekanatu urzędowskiego — z pozostawieniem ich jednak w archidiakonacie zawichoj skim — a mianowicie: Popkowice — 29 XI 1617 r.¹⁰⁷, Kraśnik — 12 X 1621 r.¹⁰⁸, Urzędów — 26 I 1626 r.¹⁰⁹ i Dzierzkowice — 2 III 1649 r.¹¹⁰. W uzasadnieniu tych decyzji podawano mniejszą odległość i łatwiejszy dostęp z tych miejscowości do Lublina niż do Sandomierza. Aby dostać się do oficjała sandomierskiego, trzeba było bowiem przeprować się przez Wisłę, szczególnie niebezpieczną w okresach jej wylewów¹¹¹. Wymienione parafie przyłączono do oficjalu lubelskiego na stałe, w praktyce jednak zmiana ich przynależności miała charakter tymczasowy. Sprawy z tego terenu wnoszono do konsystorza lubelskiego tylko przez krótki stosunkowo czas. Najwięcej spraw wpływało z Urzędowa. Przypadają one na lata 1628—1679¹¹². Za ledwie kilka ich, i to tylko z 1. poł. XVII w., było z parafii Kraśnik¹¹³. Z dwu pozostałych parafii w ogóle nie znajdujemy spraw w aktach oficjalu lubelskiego. Wszystkie te parafie zostały poddane ponownie pod jurysdykcję oficjała sandomierskiego najpóźniej w końcu XVII w.¹¹⁴

W początkach XVIII w. były czynione starania o przyłączenie do oficjalu lubelskiego całego dekanatu urzędowskiego. Z żądaniem takim wystąpili świeccy przedstawiciele województwa lubelskiego, przybyli do Krakowa w związku z synodem w 1711 r. Dowiadujemy się o tym z protestu, jaki na wiadomość o wysuniętym żądaniu złożyli na piśmie w konsystorzu krakowskim 9 X 1711 r. obecni na synodzie plebani dekanatu urzędowskiego za pośrednictwem swojego dziekana. Prosilili oni równocześnie biskupa, aby dekanat urzędowski pozostał nadal przy oficjalacie

tylko parafie położone na krańcach oficjalu, których przynależność mogłaby ewentualnie nasuwać wątpliwości.

¹⁰⁷ AMK, *Episcopalia*, vol. 41, k. 271v; AKL, A 20, k. 171v-172. Zmiany dokonano na prośbę kolatora.

¹⁰⁸ AKL, A 22, k. 245v-246 — na prośbę prepozyta kraśnickiego. W dokumencie wspomniano tylko o poddaniu jurysdykcji lubelskiego oficjała prepozyta i klasztoru kraśnickiego, nie ma zaś wyraźnej wzmianki o przyłączeniu obszaru parafii Kraśnik.

¹⁰⁹ AMK, *Episcopalia*, t. 43, k. 503v-504; AKL, A 21, k. 111v-112. Zmiany dokonano na prośbę plebana urzędowskiego, którym był ówczesny oficjał lubelski J. Kliszewski.

¹¹⁰ AKL, A 24, k. 577v — na prośbę plebana Dzierzkowic.

¹¹¹ Tę trudność podkreślono w dekretach zmieniających przynależność Kraśnika i Dzierzkowic.

¹¹² AKL, A 21, k. 208v, 232; A 23, k. 64v, 343; A 28, k. 43; A 33, k. 1v.

¹¹³ AKL, A 21, k. 47, 59, 257.

¹¹⁴ W 1692 r. zaznaczono np., że parafia Popkowice znajduje się w oficjalacie sandomierskim.

sandomierskim, uzasadniając swą prośbę tym, że dokumenty dotyczące ich kościołów wpisywano od niepamiętnych czasów do akt konsystorza w Sandomierzu. Protest nadmieniał również, że istniejący w nie określonej bliższej przeszłości i nieznany nam z innych źródeł spór między oficjalami lubelskim a sandomierskim w sprawie przynależności dekanatu urzędowskiego został już przez biskupa ostatecznie załatwiony. W imieniu wszystkich plebanów dekanatu urzędowskiego protest podpisało 12 przedstawicieli tego dekanatu, w tym także plebani Urzędowa i Popkowiec¹¹⁵. Nie wiadomo, czy ze względu na sprzeciw duchownych czy też z innych racji dekanat urzędowski nie został wówczas włączony do oficjalu lubelskiego.

Prawdopodobnie na synodzie z 1711 r. dokonano zmiany przynależności parafii Łysobyki w ziemi stężyckiej. Wcześniej należała ona do dekanatu stężyckiego i oficjalu radomskiego. Od r. 1711 jest już stale wymieniana w dekanacie parczewskim, a więc w archidiakonacie i oficjalu lubelskim¹¹⁶.

Według wizytacji z 1748 r., w której zaznaczono przynależność wszystkich parafii nie tylko do dekanatu i archidiakonatu, ale także do oficjalu, oficjalat lubelski obejmował 4 spośród 5 dekanatów archidiakonatu lubelskiego: parczewski, chodelski, kazimierski i solecki. W granicach oficjalu znajdowało się wówczas 70 parafii i 7 filii parafialnych¹¹⁷. Jego powierzchnia wynosiła 7 091 km²¹¹⁸. Oficjalat lubelski należał do największych w diecezji krakowskiej. Większym od niego był tylko sandomierski o powierzchni 7 547 km², obejmujący 7 dekanatów i 101 parafii. Z oficjalatów sąsiadujących (poza sandomierskim) z oficjalem lubelskim radomski liczył 4 042 km², 3 dekanaty i 51 parafii, łukowski zaś 2 093 km² i tylko jeden dekanat z 14 parafiami¹¹⁹.

Ostatnie przesunięcie granic oficjalu lubelskiego nastąpiło w r. 1760 w związku z ustanowieniem w Lublinie oficjalu generalnego. Terytorium oficjalu zostało wówczas znacznie powiększone. Równocześnie utracił on część dawnego obszaru, położoną na lewym brzegu Wisły. W 1760 r. oficjal lubelski otrzymał tytuł *officialis generalis per et intra palatinatum Lublinensem*¹²⁰. W tytule tym zawierało się zarazem określenie jurys-

¹¹⁵ AMK, *Episcopalia*, t. 76, k. 255v-256.

¹¹⁶ *Synodus dioecesana* s. 15; AKL, A 103, k. 59.

¹¹⁷ AKL, A 103; AMK, *Acta visit.*, t. 43. Müller (*Diecezje* s. 92) na podstawie tabel bpa Załuskiego, sporządzonych w związku z wizytacją 1748 r., podaje, że oficjalat lubelski obejmował 73 parafie.

¹¹⁸ Müller, *Diecezje* s. 92.

¹¹⁹ Dane powyższe podaję za Müllerem (*Diecezje* s. 92).

¹²⁰ AMK, *Episcopalia*, t. 98, k. 65. Zob. także późniejsze nominacje (AMK, *Episcopalia*, t. 98, k. 219v, 254, 301v; AKL, A 75, k. 89v). Warto nadmienić, że już w 1655 r. bp P. Gembicki udzielił oficjelowi lubelskiemu M. Sługockiemu — na

dykcyjnego okręgu oficjała. Zgodnie z nominacją oficjał generalny lubelski posiadał jurysdykcję na terenie całego województwa lubelskiego, w granicach którego znajdowały się dekanaty: parczewski, chodelski i znaczna część kazimierskiego, należące dotychczas do oficjalu lubelskiego, a ponadto dekanat łukowski, pokrywający się terytorialnie z oficjalem łukowskim, oraz dekanat urzędowski z oficjalu sandomierskiego. Pomimo rozciągnięcia jurysdykcji oficjała lubelskiego na całe województwo lubelskie i rzeczywistego jej sprawowania zarówno w dekanacie łukowskim, jak i urzędowskim¹²¹, dekanat łukowski podlegał nadal oficjałowi łukowskiemu¹²², a dekanat urzędowski — sandomierskiemu¹²³. W r. 1767 oficjał lubelski otrzymał ponadto jurysdykcję do załatwiania spraw pozasądowych z terenu dekanatu stężyckiego¹²⁴.

Ponieważ oficjałowi generalnemu lubelskiemu przysługiwała jurysdykcja na terenie województwa lubelskiego, poza zasięgiem jego władzy znalazły się te parafie oficjalu lubelskiego, które należały do powiatu radomskiego w województwie sandomierskim. Były to wszystkie parafie dekanatu soleckiego oraz dwie z dekanatu kazimierskiego. Prawdopodobnie przyłączono je do oficjalu radomskiego, z pewnymi wszakże wyjątkami. Wydaje się, że przynajmniej przez pewien czas oficjał lubelski posiadał jurysdykcję w stosunku do parafii Janowiec dekanatu soleckiego. Prowadził on bowiem w 1762 r. sprawy przeciw duchownym tej parafii¹²⁵. Do dekanatu chodelskiego w oficjalu lubelskim została później włączona z dekanatu soleckiego filia Piotrawina w Pawłowicach, znajdująca się na lewym brzegu Wisły. Jej przynależność do dekanatu chodelskiego uwidacznia wizytacja z 1781 r.¹²⁶. Istniały zapewne co do tego jakieś wątpliwości, skoro bp M. Poniatowski uważał za potrzebne wydać postanowienie, w myśl którego kościół w Pawłowicach miał należeć wraz z kościołem macierzystym w Piotrawinie do dekanatu chodelskiego i podlegać oficjałowi lubelskiemu¹²⁷. Być może, w oficjalu lubelskim pozostały też parafie Jaroszyn i Regów. Leżały one wpraw-

czas swego wyjazdu za granicę — jurysdykcji oficjała generalnego na obszarze całego województwa lubelskiego (AKL, A 25, s. 308-311). Nie wiadomo, jak długo posiadał on większy pod względem terytorialnym i rzeczowym zakres władzy. Zmiana ta nie znalazła wyraźnego odbicia w aktach konsystorza z tego czasu.

¹²¹ Zob. np. AKL, A 59, k. 72; A 60, k. 15v; A 63, k. 81v; A 65, k. 35; A 69, k. 39, 54, 68v; A 70, k. 24v, 117.

¹²² AKL, A 104, s. 233.

¹²³ AKL, A 105, s. 382.

¹²⁴ AKL, A 75, k. 90, podobnie w r. 1782 i 1787 (AKL, A 76, k. 32; A 82, k. 6).

¹²⁵ AKL, A 55, k. 34; A LXIII, k. 44.

¹²⁶ AKL, A 105, s. 350.

¹²⁷ AKL, A 80, k. 31v-32v.

dzie w powiecie radomskim, ale wchodziły nadal w skład dekanatu kazimierskiego¹²⁸.

W wyniku I rozbioru Polski południowa część dekanatu urzędowskiego z kilkoma parafiami dostała się pod panowanie Austrii. Na żądanie władz austriackich bp K. Sołtyk poddał ten obszar jurysdykcji oficjała tarnowskiego, przy zachowaniu w okresie początkowym (1773) nad tym terenem również władzy oficjała lubelskiego. Po utworzeniu w 1781 r. konsystorza generalnego w Tarnowie dla części diecezji krakowskiej włączonej do Austrii obszar ten podlegał wyłącznie oficjałowi generalnemu tarnowskiemu¹²⁹.

W 1790 r. terytorium oficjalu lubelskiego zostało przyłączone do diecezji chełmskiej, która otrzymała wówczas nazwę chełmsko-lubelskiej.

ORIGINE ET TERRITOIRE DE L'OFFICIALITÉ FORAINE DE LUBLIN

Résumé

Dans ses limites d'avant les partages de la Pologne, le diocèse de Cracovie fut l'un des plus vastes non seulement en Pologne, mais encore en Europe: il eut plus de 54 000 km². Au XIIe s. on divisa ce diocèse en archidiaconés. Vers la fin du XIVe s. et au cours du XVe tous les diocèses polonais, y compris celui de Cracovie, furent divisés en circonscriptions judiciaires dites officialités ayant à leur tête des officiaux forains.

Lublin se trouva parmi les sièges d'officiaux forains du diocèse de Cracovie. La première mention relative à l'officialité de Lublin remonte à 1425. Les sources que l'auteur analyse permettent de situer l'érection de cette officialité déjà vers la fin du XIVe s., au même moment probablement que celle de Sandomierz, attestée en 1398. L'officialité de Lublin fut au nombre des plus anciennes officialités polonaises.

Primitivement, l'officialité de Lublin s'étendait sur l'archidiaconé de Lublin et sur des parties des archidiaconés Zawichost et Radom. A la fin du XVe s. le pouvoir de l'official de Lublin ne dépassa plus les limites de l'archidiaconé lublinien. Au cours du XVIe s. et plus tard, le territoire relevant de l'official forain de Lublin subit encore des changements, mais de peu d'importance, à la suite desquels il ne correspondait plus exactement au territoire de l'archidiaconé de Lublin. L'article étudie tous les changements des limites de l'officialité aussi bien que de celles de l'archidiaconé de Lublin, du XVIe s. au XVIIIe. Au milieu du XVIIIe s. la superficie de l'officialité de Lublin fut de 7 000 km²; plus de 70 paroisses en faisaient partie.

En 1760 l'official de Lublin reçut le titre d'official général pour la voivodie de Lublin. Le pouvoir de cet official s'étendait alors sur l'officialité de Łuków et en partie sur celle de Sandomierz. En 1790, le territoire de l'officialité de Lublin passa au diocèse de Chełm.

¹²⁸ AKL, A 105, s. 761, 782.

¹²⁹ Zob. ks. J. R z e p a. *Konsystorz generalny w Tarnowie (1781—1785)*. „Nasza Przeszłość” T. 7:1958 s. 140-142, 155.